

13^η συνάντηση: Πόσο μας τρέφει η τροφή;

Τρίτη, 30/3/2010, 11 π.μ., serenity house.

Ηλικίες 12 και 4 χρονών.

Λέξεις: food, space, guide.

Η Βερόνικα, όπως πάντα μου έδωσε τις λέξεις πριν φύγω την Παρασκευή. Τις είδα και απόρησα. «Πάλι η τροφή; Τι ζητάει πάλι η τροφή; Δεν είπαμε όσα έπρεπε;» Δίνοντάς μου το χαρτάκι με τις λέξεις και βλέποντας το τι συνεπάγονται, μου είπε «πρόσεξε το στομάχι σου. Αυτές τις μέρες, πρόσεχε το στομάχι σου.»

Ναι, στα δεκαπέντε μου είχα έλκος δωδεκαδακτύλου, που δεν το πίστευαν ούτε οι γιατροί. Τώρα τι θα γινόταν; «Μπορεί να σε πονέσει ξανά», είχε πει η Βερόνικα. Μου το είχε ξαναπεί ότι θα συμβαίνουν πράγματα, που θα έχουν σχέση με τα sessions.

Τη νύχτα, στον ύπνο μου, πόνεσε το στομάχι μου και ξύπνησα¹. Είχα φάει έξι πιτσούλες μικροσκοπικές μεν, υπεράριθμες δε. Τρεις θα μου ήταν αρκετές, άντε το πολύ τέσσερις. Αλλά νομίζω ότι συνέχιζα να τρώω, πρώτο γιατί το κάνω πολλές φορές, για να δηλώσω την ευπείθειά μου στη μάνα μου, που μου έλεγε πάντα να τρώω όλο το φαγητό μου, «μην αφήνεις φαγητό στο πιάτο σου, θα σε αφήσει ο καλός σου!»

Κι εγώ το πίστευα και εκτελούσα κατά γράμμα την επιταγή της και δεν άφηνα γλείμα, ιδίως όταν μου άρεσε το φαγητό, και τώρα μου είχε επίσης αρέσει. Ήταν κάτι μικρές κατεψυγμένες πιστούλες, με διάμετρο γύρω στα εφτά εκατοστά, αρκετά νόστιμες και ελαφρώς πικάντικες.

Έτσι τίμησα την όρεξή μου και «έκανα το δικό μου», αγνοώντας την παρότρυνση της Βερόνικας. Έτσι, ξαναθυμήθηκα τους καιρούς που το στομάχι μου με ταλαιπωρούσε. Βέβαια, ο «καλός» μου με άφησε, παρά την ευπείθειά μου στη ρητή και ευλαβικά επαναλαμβανόμενη εντολή της μητέρας μου, αλλά κι εγώ συνέχισα να τρώω όλο μου το φαγητό, παρόλο ότι με άφησε. Πώς «κλειδώνουν» κάποιες συμπεριφορές!

Από την άλλη, ήταν... αμαρτία, έλεγαν, να πετάμε το φαγητό, τη στιγμή που άλλοι άνθρωποι δεν είχαν να φάνε. Έπειτα, εκείνοι είχαν περάσει μια κατοχή, τριπλή μάλιστα, γερμανική, ιταλική και βουλγάρικη, και είχαν χάσει ένα παιδί από την πείνα, είχαν δει πολλούς άλλους να παθαίνουν εξαιτίας της κι έτσι μας κληροδότησαν την ενοχή και την απαράβατη εντολή να μη πετάμε το φαγητό – ήταν «αμαρτία».

¹ Και ψες ξύπνησα! Ή μάλλον σήμερα το πρωί στις τέσσερις και σηκώθηκα για λίγο, ξανακοιμήθηκα κι έτσι σηκώθηκα αργά από το κρεβάτι, μ' ένα στομάχι να με πονά επίμονα από το πρωί. «Και τώρα που θα τα γράφεις, θα συμβαίνει το ίδιο», με είχε προϊδεάσει η Βερόνικα, αλλά δεν την είχα λάβει υπόψη, μέχρι που συνέβηκε...

Για να μας πείσουν μάλιστα κάποιοι, που τύχαινε να μας φιλοξενήσουν στο τραπέζι τους, ότι έπρεπε να φάμε όλο το φαγητό, μας έλεγαν «φά' το, γιατί αλλιώς θα το πατάξουμε!» Ήταν προσβολή για τη θεία οικονομία να καταλήξει το φαγητό στον σκουπιδοτενεκέ.

Οπότε, τον αντικαθιστούσαμε με το στομάχι μας. Έτσι μάθαμε να καταπίνουμε όλα τα σκουπίδια.

Με τέτοια λοιπόν αγωγή, αλλά πιο πολύ για να ικανοποιήσω την όρεξή μου, έφαγα εκείνο το βράδυ περισσότερο απ' όσο σήκωνα και να 'μαι τώρα να έχω ξυπνήσει από την ενόχληση του στομάχου μου. Δε θυμάμαι πια τι σκέψεις έκανα μέσα στη νύχτα, αλλά κάποια στιγμή ξανακοιμήθηκα.

Τώρα, καθισμένη με την πλάτη στη Βερόνικα, ακούω.

- Ποιες είναι οι λέξεις σου;
- Food, space, guide.
- Τι σημαίνει για σένα η λέξη food;
- Τροφή. Αφού αυτό σημαίνει άλλωστε. Δεν έχει άλλη σημασία!
- Πώς η έννοια αυτή χρησιμοποιείται εις βάρος σου, για να δημιουργήσει άγχος στη ζωή σου;
- Κοίτα, τα έχουμε πει. Να τα ξαναπώ; Προσπαθώ να τροφοδοτώ, να χορταίνω τους ανθρώπους γύρω μου, με όλες τις μεταφορικές σημασίες, αλλά και κυριολεκτικά, για να τους έχω καλά, γιατί αισθάνομαι ότι, αν εκείνοι είναι καλά, θα είμαι κι εγώ καλά. Αλλιώς έχω άγχος. Αγχώνομαι, μόλις μου πουν ότι κάτι δεν πάει καλά.
- Τι μηνύματα σου δίνει σε σχέση με το τι πραγματικά θέλεις;
- Θέλω να είμαι καλά. Να στρώσω τη ζωή μου, όπως τη θέλω εγώ. Να κάνω τα ταξίδια μου, να βρω τον άνθρωπό μου, ένα σύντροφο δηλαδή, να βγαίνουμε μαζί έξω, να πηγαίνουμε θέατρο, σινεμά, εκθέσεις, διαλέξεις, να καθόμαστε σε κανένα εστιατόριο μαζί, να τρώμε, να κουβεντιάζουμε, αλλά κυρίως να πηγαίνουμε τις εκδρομές και τα ταξίδια μας μαζί.

Ξέρεις... όταν ήμουν στο σχολείο... εννοώ όταν δούλευα ακόμη, αλλά και πιο πριν, όταν ήμουν με την οικογένεια, το σύζυγο και τα παιδιά μου, μου άρεσε πολύ να πηγαίνω σε όλα τα πιο πάνω μόνη μου. Δεν είχα κανένα ενδοιασμό να πηγαίνω ακόμη και σε κέντρα διασκεδάσεως, που γνώριζα τον ιδιοκτήτη και ήξερα ότι θα ανταλλάξω κάποιες κουβέντες μαζί του.

Ιδίως στα ταξίδια, απολάμβανα και προτιμούσα να είμαι μόνη μου, γιατί αφιέρωνα όσο χρόνο ήθελα σε ό,τι μου άρεσε, κυρίως στα Μουσεία, χωρίς να έχω την έγνοια ότι μπορεί να ταλαιπωρώ το άτομο που με συνοδεύει και να είμαι υποχρεωμένη εκ τούτου να κάνω υποχωρήσεις. Από τον καιρό όμως που έμεινα μόνη μου και

πιο πολύ από τότε που έπαψα να δουλεύω, θέλω μια συντροφιά και για το σπίτι και για έξω και κυρίως για τα ταξίδια μου. Ξέρεις... μόνη στο σπίτι, μόνη και έξω... είναι λίγο βαρύ.

Αλλά... πάντα και μέχρι τώρα... έδινα προτεραιότητα στην αδελφή μου. Πάντα δοκίμαζα νωρίς τις σχέσεις μου, να δω αν θα αποδέχονταν την Ιωάννα, και πολλές φορές χάλασα σχέσεις εξαιτίας του ότι οι επίδοξοι σύντροφοι δεν ήταν διατεθειμένοι να μοιραστούν μαζί μου αυτό το «φορτίο».

δεν είναι όμως μόνο αυτό. Για καμιά δεκαετία στο σχολείο, δεν αναλάμβανα τίποτε σχεδόν από γιορτές, ομιλίες, θέατρα και τα λοιπά, από φόβο μήπως την ώρα της γιορτής με ειδοποιήσουν από το νοσοκομείο ή το ψυχιατρείο ότι κάτι συμβαίνει με την αδελφή μου, όπως και έτυχε άλλωστε κάποια φορά να με καλέσουν από το ψυχιατρείο εν μέσω γιορτής.

Αυτό με έκανε να μη διεκδικώ βαθμολογία και κατ' επέκταση προαγωγή, ενώ ήξερα ότι ήμουν πολύ καλύτερη από άλλες και άλλους συναδέλφους, όχι γιατί έτσι νόμιζα εγώ, αλλά γιατί μου το πιστοποιούσαν οι ανώτεροί μου – και όχι μόνο – με διάφορους τρόπους. Με άλλα λόγια αυτό το φορτίο μου στοίχισε δέκα χρόνια καθυστέρησης στην επαγγελματική μου ανέλιξη. Και ούτε θα προχωρούσα αν ο διευθυντής μου και πρώην συνδικαλιστής, Σωτήρης Παύλου, δε με ωθούσε να το κάνω λέγοντάς μου «τη δουλειά του βοηθού διευθυντή την κάνεις και όχι μόνο. Γιατί να μην έχεις και τα ωφελήματα;»

Πράγματι, εκείνη τη χρονιά είχε αφυπηρετήσει η φιλόλογος βοηθός διευθύντρια, που ήταν υπεύθυνη για το συντονισμό των φιλολογικών μαθημάτων, των εορτασμών και εκδηλώσεων του Σχολείου και δε θυμάμαι τι άλλο και λόγω της σοβαρότητας των θεμάτων, η θέση έπρεπε να αναπληρωθεί. Το Υπουργείο όμως δεν έστειλε αναπληρωτή ή αντικαταστάτη.

Επομένως ένας από μας έπρεπε να αναλάβει αυτό το έργο, που όλοι το φοβόντουσαν. Έγινε λοιπόν σύναξη των φιλολόγων και ο Διευθυντής ζήτησε εισηγήσεις για την επίλυση του θέματος. Οι συνάδελφοι, σχεδόν παμψηφεί, πρότειναν εμένα ως το πρόσωπο, που θα μπορούσε να εκτελέσει αυτά τα καθήκοντα με την αποδοχή όλων, γιατί συχνά αντιδρούσαν φανερά ή καλυμμένα στις συγκεντρώσεις που καλούσαν οι συντονιστές, επειδή δεν τους αποδέχονταν ή δεν τους αναγνώριζαν ως άξιους να εκτελούν αυτό το έργο.

Ανέλαβα λοιπόν αυτό το καθήκον, εκτελούσα υπεύθυνα όλα τα αναμενόμενα από τα σχέδια υπηρεσίας και είχα και ευχαριστημένους τους συναδέλφους και τη διεύθυνση.

Επί πλέον εκείνη τη χρονιά καταρτιζόταν για λογαριασμό του Υπουργείου και τα προγράμματα των εκδρομών των μαθητών της τρίτης Γυμνασίου στην Ελλάδα.

Στο πρόγραμμα για τη Θράκη είχα συνεργαστεί με το Διευθυντή μου και στο τέλος εκείνης της χρονιάς μου ανέθεσε και την υπαρχηγία της εκδρομής, με αρχηγό τον ίδιο. Όταν λοιπόν με παρότρυνε και δεύτερα και τρίτα να το ξανασκεφτώ, αφού έτσι κι αλλιώς έκαμνα τη δουλειά, σκέφτηκα στο τέλος «ως γεγονός... χωρίς κέρδος κέρατα! Αφού κάμνω τη δουλειά, γιατί να μην αμείβομαι κιόλας;» Έτσι πήγα κι έγινα βοηθός. Του το χρωστώ και ως είναι καλά, ήταν μια καλή εμπειρία και με τα θετικά και με τα αρνητικά της.

- Πώς η τροφή σχετίζεται με σένα, όταν ήσουν δώδεκα χρονών;
- Σου έχω πει τη σχέση μου με την τροφή. Πώς δε μου άρεσε το φαγητό της γιαγιάς και μου έπαιρνε το πιάτο από μπροστά μου και... όσο κι αν έψαχνα, δεν κατάφερα να βρω να φάω, παρά μόνο κρεμμύδι, ψωμί κι ελιές.

Το ωραίο όμως ήταν ότι, όταν η αδελφή μου έλεγε ότι δεν της άρεσε το φαγητό, όχι μόνο δε θύμωνε, αλλά μες στην έγνοια τη ρωτούσε «τι θέλεις να φας, κορίτσι μου;» Η αδελφή μου έδινε την παραγγελία της «αυγά με φέτα» ή «λουκάνικα με τα αυγά», που ήταν οι συνηθέστερες προτιμήσεις της.

Αν δεν είχαμε αυγά ή λουκάνικα, την έστελνε στον μπακάλη να φέρει. Τις πιο πολλές φορές όμως έστελνε εμένα. Ύστερα τα τηγάνιζε και τα έβαζε στο πιάτο μπροστά της. Εκείνη άρχιζε να τρώει με όρεξη. Εγώ αντίκρυ ... καθόμουν και κοιτάγα.

Ούτε μια φορά δε σκέφτηκε να μου δώσει μια πιρουνιά, έτσι για τη γεύση. Ούτε η μια ούτε η άλλη. Σήμερα ως γιαγιά απορώ... πώς μπορούσε να είναι τόσο σκληρή;...

Αλλά και πιο μπροστά, όταν ήμουν μικρή, ήμουν ένα παιδί ανάφαγο, αδύνατο, λίγο καλύτερα από καχεκτικό. Μάλιστα, είχα πάθει αδενοπάθεια, που τότε νόμιζα ότι λέγεται *αδυνοπάθεια*, εξαιτίας του ότι συνέβαινε στα παιδιά που ήταν αδύνατα, όπως μας έλεγαν. Δεν ξέρω σε ποια ηλικία ήμουν. Νομίζω μεταξύ εννέα και δέκα. Πήγαινα στην Πρόνοια και έβαζα κάτι ενέσεις στο μπράτσο, που το υγρό τους ήταν παχύρρευστο σαν λάδι. Πονούσε όλο το χέρι μου και παρέλυε η μια μου πλευρά. Ζαλιζόμουν και στο δρόμο καθόμουν όπου έβρισκα να ξεζαλιστώ, για να μπορέσω να συνεχίσω το δρόμο, για να έρθω στο σπίτι. Δε με συνόδευσε κανείς ούτε μια φορά. Ερημιά!..

Αντίθετα, μια φορά που είχα καθίσει έτσι ζαλισμένη στο πεζοδρόμιο, είχε και ζέστη εκείνη την ημέρα, κόντευε μεσημέρι,

με πλησίασε μια κυρία και με ρώτησε τι μου συμβαίνει και, όταν της είπα, σχολίασε μόνη της ότι θα μπορούσα να πάθω σκοτοδίνη και να πέσω κάτω. Αλλά εγώ νομίζω πως ακριβώς αυτό πάθαινα. Ίσως λίγο ελαφριά, γιατί μες στο μεσημέρι, ένιωθα σαν να είχε λιγοστέψει το φως του ήλιου. Και ήταν καλοκαίρι...

- Ποιο ήταν το αίσθημα ή τα αισθήματα...
- Περίμενε, γιατί έχω πολλά ακόμη να πω. Για να με ενθαρρύνουν, υποτίθεται, να τρώω, μου έλεγαν μ' έναν τόνο στη φωνή κάτι σαν μίσος, κάτι σαν απέχθεια, αλλά σίγουρα υποτίμηση και επιτίμηση, «φάε, δεν τρως, δε θα μεγαλώσεις, δε θα μάθεις γράμματα, δε θα βρεις γαμπρό να παντρευτείς! Σαμιαμίδι, χαλαζοχτυπημένο!» και κατ' επέκταση χαζό. Η «παρότρυνσή» τους όμως είχε το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα. Όσο μου έλεγαν έτσι, εγώ είτε φανερά είτε – τις πιο πολλές φορές μέσα μου – έλεγα «ε, εμένα δε με νοιάζει να μην παντρευτώ!» και βέβαια τότε το εννοούσα. Με πείραζε όμως πάρα πολύ να μου λένε ότι δε θα μάθω γράμματα. Έτσι, δεν τους έδειχνα την εξυπνάδα μου. Αλλά, όταν διαπιστώθηκε στο και από το σχολείο, δεν παρέλειπαν να καμαρώνουν, σάμπως και είχαν συντελέσει σ' αυτήν. Αυτή ήταν η σχέση μου με το φαγητό, μέχρι και στα φοιτητικά μου χρόνια. Έλεγα, «είναι ανάγκη να τρώμε; Δε γίνεται να ανακαλυφθεί ένα χάπι να το παίρνουμε και να γλιτώνουμε τη φασαρία να μαγειρεύουμε και τον κόπο να τρώμε; Και όταν διάβασα το «Όταν ο ήλιος πεθάνει» της Οριάνας Φαλάτσι, αναθάρρησα, γιατί είπα, «να, υπάρχουν κάποιοι που δουλεύουν γι' αυτό και θα 'ρθει κάποια στιγμή να γίνει πραγματικότητα». Έμαθα να τρώω χωρίς να χρειάζομαι παρότρυνση, όταν ήρθα εδώ, στην Κύπρο, και είδα τα φαγητά, άφθονα ομολογουμένως, να μπαίνουν στις πιατέλες, να τοποθετούνται στο κέντρο του τραπέζιού και ύστερα να περνούν μπροστά από όλους και να παίρνει ο καθένας όσο ήθελε. Στην αρχή έπαιρνα το ελάχιστο, περιμένοντας ότι κάποιος θα είχε παρατηρήσει πόσο λίγο είχα βάλει στο πιάτο μου και θα μου πρότεινε να πάρω κι άλλο. Αυτό δε γινόταν κι εγώ... άμα σηκώθηκα μερικές φορές νηστική από το τραπέζι, έμαθα να παίρνω όσο θα έτρωγα και να μην επιζητώ ενθάρρυνση².
- Ποιο ήταν το αίσθημα ή τα αισθήματα, που σχετίζονται με αυτή την εμπειρία;
- Όταν πήγαινα και έβαζα τις ενέσεις, ένα φοβερό αίσθημα μοναξιάς. Σαν να ήμουν μόνη στον κόσμο και έπρεπε να φορτωθώ

² Τώρα που τα έγγραφα όλα αυτά το στομάχι μου, ως δια μαγείας, πέρασε!..

το φορτίο της ζωής μου μόνη μου³. Σαν να μου έλεγαν – κανείς βέβαια δε μου το είχε πει – «βγάλ' τα πέρα μόνη σου! Αν τα καταφέρεις, έχει καλώς. Αν όχι, εμείς δε φέρουμε καμιά ευθύνη!»⁴ Όταν καθόμουν στο πεζοδρόμιο, νόμιζα ότι δε θα τα καταφέρω να σηκωθώ. Ότι θα μείνω εκεί να πεθάνω. Αν είχα τη δύναμη, νομίζω ότι θα το ευχόμουν κιόλας. Πάντως μια τουλάχιστον φορά, ευχήθηκα να έμενα εκεί.

- Τι είναι αυτό που γνωρίζεις σήμερα, αλλά δεν το ήξερες τότε, που θα σε βοηθούσε να κάνεις μεγάλη πρόοδο στο πώς θα αντιδρούσες και πώς θα ανταποκρινόσουν σε αυτή την εμπειρία;
- Τώρα ξέρω ότι όλα αυτά που έχω πει κατά τις διάφορες συνεδρίες είναι λεκτική κακοποίηση, σωματική κακοποίηση, ψυχολογική εγκατάλειψη και κακοποίηση... Τώρα τα παιδιά ξέρουν τα δικαιώματά τους, μέχρι παρεξηγήσεως και μέχρι εκβιασμού των γονιών τους.

Σήμερα τα παιδιά έφτασαν στο σημείο να κακομιλούν και να αυθαδιάζουν στους γονείς τους κι εκείνοι να εξακολουθούν να το ανέχονται, για να μη δημιουργήσουν «τραύματα» στα παιδιά τους. Και δεν καταλαβαίνουν ότι έτσι τους κάνουν χειρότερο κακό, γιατί το παιδί πρέπει να το διορθώσεις από μικρό. Άμα φτάσει και αποκτήσει μια λανθασμένη νοοτροπία και κακή συμπεριφορά, αύριο έξω στην κοινωνία κανείς δε θα τους ανέχεται και οι ίδιοι θα πληρώνουν τη ζημιά. Παρεξήγησαν τη δημοκρατία, όπως και πολλές άλλες έννοιες.

Έτσι βλέπουμε τώρα, οι μαθητές να χτυπούν τους καθηγητές ή να τους φέρονται με ασέβεια και οι γονείς να υπερασπίζονται, ακόμα και να ενθαρρύνουν τα παιδιά τους, νομίζοντας ότι αυτό δείχνει θάρρος. Γι' αυτό λυπάμαι και για τα εγγόνια μου, στο βαθμό που τα παιδιά μου κάνουν το ίδιο.

Τότε... δεν ήξερα ότι όλα αυτά που είχα υποστεί, θα τα έβλεπα μισό αιώνα μετά να χαρακτηρίζονται με τους χαρακτηρισμούς που έχω αναφέρει πιο πάνω. Ήξερα όμως ότι σαν παιδί είχα το δικαίωμα της προστασίας μου από τους γονείς και γενικότερα από τους μεγαλύτερους.

Ήξερα όμως επίσης ότι οι δικοί μου δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά, γιατί τότε δούλευαν όλοι, η μητέρα μου (αν και όταν δεν ήταν στο ψυχιατρείο), ο πατέρας και η γιαγιά μόνο τα

³ Ακριβώς το ίδιο συναίσθημα είχα όταν έγραφα τη φράση «και τα προβλήματα ένα τρένο που μόνος σου πρέπει να σύρεις πάνω στην άσφαλο», στο πρώτο μου βιβλίο «Το φως που σκοτώνει» (σελ. 37 στην πρώτη έκδοση, 35 στη δεύτερη).

⁴ Αυτό με παραλέμπε στο βιβλίο της Γουόρις Ντίρι «Το λουλούδι της ερήμου». Το πιο συγκλονιστικό σημείο για μένα ήταν η «επέμβαση» για την κλειτοριδεκτομή και το πώς μετά αυτό το παιδί αφέθηκε μόνο του στην έρημο, να παλεύει με τον πυρετό και τη μόλυνση, με το φόβο και τους εφιάλτες και ... αν επιζούσε καλώς.

καλοκαίρια. Η μητέρα και η γιαγιά ως καπνεργάτριες και αυτή η δουλειά κρατούσε μερικούς μόνο μήνες και δεν μπορούσαν να πάρουν άδεια, γιατί αυτό θα σήμαινε χαμένο μεροκάματο.

Αντίθετα, έπρεπε να δουλέψουν όσο γινόταν περισσότερα μεροκάματα, γιατί ο χειμώνας με τις ανάγκες του θα ερχόταν βαρύς και οι ελλείψεις θα πίεζαν όλη την οικογένεια. Ο πατέρας μου πάλι, λούστρος το επάγγελμα, με ένα κασελάκι μπογιές και βούρτσες για σερμαγιά και το πόστο του στην Πλατεία, κάτω από το μεγάλο πλάτανο, δίπλα στο δικαστήριο που γκρεμίστηκε αργότερα, έχανε το μεροκάματο ακόμα και τα καλοκαίρια, όταν ξεσπούσαν εκείνες οι απρόσμενες καλοκαιρινές μπόρες και γέμιζαν την πλατεία νερά.

- Τι σημαίνει για σένα space;
- Διάστημα. Το διάστημα που περιλαμβάνει τη γη, το ηλιακό μας σύστημα, τους γαλαξίες, τα πάντα, που διαστέλλεται και επεκτείνεται διαρκώς⁵, τουλάχιστον για τώρα, και που είναι πέρα από τη φαντασία μας. Αλλά και το διάστημα ανάμεσα σε μας και τους άλλους ανθρώπους.
- Πώς το διάστημα σχετίζεται με το τι πραγματικά θέλεις στη ζωή σου;
- Θέλω τους ανθρώπους κοντά μου και γύρω μου, αλλά θέλω και «διάστημα» ανάμεσα σε μένα και τους άλλους. Θέλω το χώρο μου, θέλω να σέβονται την ιδιωτικότητά μου, να μου αφήνουν τόπο να κινούμαι και να ανασαίνω⁶.

Όταν χώρισα, ήμουν σαράντα χρονών. Όλοι μου έλεγαν ότι ήμουν πολύ νέα και να βρω κάποιον άλλο να ξαναπαντρευτώ. Έλεγα «δε θέλω!» και το εννοούσα. Καθόμουν στο διθέσιο καναπεδάκι μου μπροστά στην τηλεόραση και γύριζα στο πλάι, κοίταζα το σαλόνι μου – ας σημειωθεί ότι είναι ένας χαρούμενος, ζεστός χώρος και όσοι μπαίνουν στο σπίτι μου μού λένε «τι όμορφο που είναι το σπίτι σου!» – κοίταζα το στρογγυλό τραπέζι της τραπεζαρίας μου και σκεφτόμουν τα λόγια τους.

Ενοχλημένη, απαντούσα μέσα μου «φαντάζεσαι τώρα να βρεθεί κάποιος να τριγυρίζει εδώ μέσα και να νομίζει ότι είναι και δικός του ο χώρος;» Αποστρεφόμενους την ιδέα. Άσε πια να ξαναρχίσω από την αρχή τη συμβίωση! Να πλένω ξανά λερωμένα σώβρακα

⁵ Έτσι νιώθω να διαστέλλεται και να επεκτείνεται ο έσω μου κόσμος. Και η πρόοδος που συντελείται μέσα σ' αυτόν να προχωρεί στο διηνεκές, όσο κι αν για κάποιες περιόδους φαίνεται στάσιμη. Ίσως είναι η αναγκαία ανάπαυλα του περιπατητή...

⁶ Τώρα που γράφω, συνειδητοποιώ ότι με τη φάλαγγα που μου έκαναν, περιόριζαν τον έσω μου χώρο, γύρευαν να με «πιττακώσουν», να με ισοπεδώσουν, να με κάνουν να αρνηθώ την «επέκτασή» μου προς τα αντικείμενα του «θέλω»

και βρωμισμένες κάλτσες... να ανέχομαι πράγματα που δε θα ήθελα να ανεχτώ.

Για να καταλάβεις, όταν είδα τη φωτογραφία του προεδρικού ζεύγους με τη βασίλισσα της Ισπανίας και η κυρία Χριστόφια ήταν κολλημένη με το ένα πλευρό, σχεδόν η μισή, πίσω από τη βασίλισσα (σηκώνομαι και δείχνω της Βερόνικας πώς ήταν), είπα «τι χωριατλίκι!» Όχι γιατί ήταν η βασίλισσα, αλλά γιατί ο άνθρωπος χρειάζεται την απόστασή του από τους άλλους. Θεωρώ ότι αυτό είναι δείγμα στοιχειώδους αξιοπρέπειας. Γι' αυτό δε θέλω να με βλέπουν γυμνή, αλλά ούτε και να βλέπω γυμνούς τους άλλους.

Εννοείται ότι δε μιλώ για τις ερωτικές στιγμές. Και αυτό, όχι επειδή δεν είμαι εξοικειωμένη με το ανθρώπινο σώμα ή ότι έχω κανένα κόμπλεξ με το δικό μου. Αντίθετα μάλιστα, μεγάλωσα πηγαίνοντας στο χαμάμ. Δεν είχαμε λουτρό στο σπίτι λουζόμεσταν μέσα στη σκάφη. Αλλά για να καθαρίσουμε καλά, κάθε δεκαπέντε, πηγαίναμε στο χαμάμ.

Είχε δύο τότε στην Ξάνθη. Ένα τούρκικο στην πλατεία (δηλαδή είχε Τούρκο ιδιοκτήτη) και ένα ελληνικό, το έλεγαν μάλιστα και «ευρωπαϊκό», γιατί είχε μια αίθουσα με μπανιέρα και θυμάμαι πόσο μας προκαλούσε το θαυμασμό και την περιέργεια να βλέπουμε κάποια κυρία να βγαίνει από κει μέσα με το μπουρνούζι τυλιγμένο στο σώμα της και την πετσέτα τυλιγμένη στο κεφάλι της. Κάτι σαν Χόλιγουντ, να πούμε...

Τώρα... τα λέω όλα αυτά... ίσως γιατί μου έμεινε μια πικρή γεύση που εξαιτίας αυτής της, ας πούμε, λόξας μου, όταν η Άντρη, ξαδέλφη του πρώην συζύγου μου και σταθερή και στενή φίλη από τότε που έχω έρθει στην Κύπρο, βγήκε από το νοσοκομείο μετά τη μαστεκτομή της και την πρώτη μέρα μου ζήτησε να πάω να της κάνω το μπάνιο της. πήγα με πίεση στην καρδιά και έμεινα έξω από το λουτρό με μισάνοιχτη την πόρτα, λέγοντάς της «είμαι εδώ, αν κάτι χρειαστείς». Εκείνη βέβαια... δεν ήταν αυτό που ήθελε... και δε μου το ξαναζήτησε. Γι' αυτή την περίπτωση λυπάμαι που δεν μπόρεσα να ανασχέσω τη δυσκολία μου.

(Τώρα που γράφω θυμάμαι το θείο μου το Δημήτρη, που αναφερόμενος σε μια ρήση της Βίβλου, λέει ότι πρέπει να είσαι ευγνώμων, όταν ο άλλος δέχεται την ελεημοσύνη σου, γιατί «ποιος είσαι εσύ, που θα ανοίξει ο άλλος την καρδιά του να δεις γυμνή την αξιοπρέπειά του!» Τι σπουδαία κουβέντα! Με συγκινεί βαθύτατα.)

Νομίζω ότι αυτά μου τα αισθήματα σχετίζονται με την άρνησή μου να δεχτώ τη συμπαράσταση του Θράσου τότε στο Πήλιο...

- Ποια είναι η εξάρτησή σου (η παθολογική σου πεποίθηση);
- Μμμ! Απ' ό,τι μπορώ να καταλάβω, φαίνεται πως είναι... ότι... πρέπει να έχω απόσταση από τους άλλους. Αισθάνομαι ότι έτσι κρατώ την ταυτότητά μου. Δε θέλω μεγάλη εγγύτητα με τους άλλους. Νομίζω ότι έτσι περιχαράκωνω την αξιοπρέπειά μου. Μ' αυτή την έννοια σχολίασα την κυρία Χριστόφια. Τόση πια έλλειψη αξιοπρέπειας, να νομίζεις ότι θα πάρεις αξία από τον άλλον, αν κολλήσεις πάνω του!

Αυτή η στάση μου βέβαια, να κρατώ σε απόσταση τους άλλους, μου στοίχισε μερικές γνωριμίες στη ζωή μου. Τι θέλω να πω; Όταν ήμουν στο Λύκειο της Ακρόπολης, είχε έρθει μια Αμερικανίδα, καθηγήτρια Αγγλικών, ως exchange teacher. Μου άρεσε ο τύπος της, ο χαρακτήρας της και ήθελα πολύ να γνωριστώ μαζί της, αλλά δεν το έκανα, που θα 'πρεπε εγώ να κάνω το πρώτο βήμα προς μια φιλοξενούμενη στη χώρα μας, ώσπου το έκανε εκείνη. Και είχαμε μια πολύ σημαντική, αν και σύντομη φιλία.

Την ευγνωμονώ που έκανε το πρώτο βήμα, γιατί εγώ δε θα το είχα κάνει. Έτσι έχει γίνει σε πολλές περιπτώσεις στη ζωή μου και εκ των υστέρων μετάνιωσα που δεν πήρα την πρωτοβουλία για μια προσέγγιση. Περίμενα πάντα την πρώτη κίνηση από τους άλλους, αλλά απ' ό,τι φάνηκε εκ των υστέρων και άλλοι περίμεναν το πρώτο βήμα από μένα. Γι' αυτό, είμαι ευγνώμων για όσους το έκαναν και δημιούργησαν έτσι μια φιλία. Θα ήθελα όμως να μπορώ να το κάνω κι εγώ.

- Πώς το space, διάστημα, σχετίζεται με μια εμπειρία που είχες, όταν ήσουν δώδεκα χρονών;
- Μμμ... δε θα έλεγα δώδεκα, μάλλον θα ήταν στα δέκα, μπορεί και πιο μικρή. Όταν με έστελναν στο μπακάλη τη νύχτα – επειδή ο μπακάλης ήταν της γειτονιάς και το σπίτι του ήταν συνέχεια του μπακάλικου, μπορούσαμε να πάμε οποιαδήποτε ώρα.

Όταν λοιπόν με έστελναν στο μπακάλη, έπρεπε να περάσω από το στενό που χώριζε τη διπλοκατοικία του σπιτιού μου από τη διπλανή διπλοκατοικία. Ήταν ένα σκοτεινό πέρασμα, που με τρόμαζε. Στην αρχή μ' έπιανε ταχυπαλμία και χωρίς να γυρίσω να κοιτάξω, έτρεχα με όλη μου τη δύναμη να περάσω αυτό το χαώδες, σκοτεινό και φοβερυστικό κενό μεσοδιάστημα.

Στις πολλές φορές όμως, σκέφτηκα ότι δεν ήταν δυνατό να παθαίνει η καρδιά μου κάθε που θα χρειαζόταν να περάσω από κει. Έτσι άρχισα σιγά σιγά να επιβραδύνω το τρέξιμό μου, ύστερα να περπατώ γρήγορα, στη συνέχεια πιο αργά, ώσπου άρχισα πια να περνάω με το περίπου κανονικό μου βήμα.

Ο φόβος όμως εξακολουθούσε και το κενό δεν έπαυε να είναι απειλητικό για μένα. Περνούσα λοιπόν και έλεγα το «Πάτερ ημών», με λαχτάρα πάντα και φόβο, αλλά τουλάχιστον εξωτερικά δε θα το αντιλαμβανόταν κανείς, αν με έβλεπε. Αλλά και πάλι αυτό δεν ήταν αρκετό.

Έπρεπε να φύγει ο φόβος. Και ο φόβος δε θα μπορούσε να φύγει, αν δεν έκανα κάτι. Έπρεπε να αντιμετωπίσω το φόβο μου!

Τι έκανα λοιπόν; Ένα βράδυ πήρα την απόφαση να γυρίσω να κοιτάξω για λίγο αυτό που τόσο φοβόμουν. Το έκανα και έτρεξα αμέσως. Η καρδιά μου λαχτάρησε. Όμως δεν έπαθα τίποτα! Άρα, μπορούσα να ξανακοιτάξω! Και αυτό έκανα. Σιγά σιγά, μπορούσα πλέον να περνώ το στενό και να μη φοβάμαι ή τουλάχιστον να ελέγχω το φόβο μου.

Με τον ίδιο τρόπο ξεπέρασα το φόβο μου για τα «άδεια» μπαλκόνια. Έτσι ονόμαζα μέσα μου τα μπαλκόνια που είχαν ορισμένα σπίτια εκείνο τον καιρό και ήταν καμωμένα από σιδερένιες ράγες περίπου δύο εκατοστών φάρδους, με ενδιάμεσο κενό περίπου μιας παλάμης (τουλάχιστον έτσι τα θυμάμαι εγώ).

Όταν λοιπόν βρισκόμουν σ' ένα τέτοιο μπαλκόνι, φοβόμουν το κενό κάτω απ' τα πόδια μου και στην αρχή έμενα κολλημένη στον τοίχο. Ύστερα σιγά σιγά ξεθάρρευα και παρόλο που και τώρα δε νιώθω άνετα να βρεθώ σ' ένα τέτοιο μπαλκόνι, τουλάχιστον όμως δε φοβάμαι έτσι, που να κόβεται η αναπνοή μου.

Το ίδιο έκανα και με τα παλιά ερειπωμένα σπίτια. Όταν περνούσα απ' έξω και ιδίως όταν ήταν ανοιχτή ήμισάνοιχτη η πόρτα, φοβόμουν το μαύρο κενό μέσα – μιλώ κυρίως για τη νύχτα – και προσπερνούσα με σκυμμένο κεφάλι ή πήγαινα στο απέναντι πεζοδρόμιο, για να αποφύγω τη λαχτάρα που θα μου προκαλούσε η χαλασμένη ανάσα του εγκαταλειμμένου σπιτιού. Τώρα, πριν μερικά χρόνια, εξοικειώθηκα τόσο πολύ, που αγόρασα ένα τέτοιο σπίτι για λογαριασμό της πρωτότοκης κόρης μου, συντηρήτριας στο επάγγελμα, που το ήθελε πάρα πολύ.

Δούλεψα μέσα του και καθάρισα στρώσεις από ξεραμένες κουτσουλιές των περιστεριών, που το είχαν κάνει στέκι τους και φωλιά τους. Έξυσα τους φουσκωμένους σοβάδες, γκρέμισα τις πλιθιές από δύο μεγάλα παράθυρα που τα είχαν κλείσει και το μερεμέτισα σε σημείο να αρχίσουν οι εργασίες αναστύλωσης. Αυτό το σπίτι πούλησα και πήραμε το διαμέρισμα της Κατερίνας. Δεν ήθελα να το πουλήσω... το αγάπησα πολύ.

Ήταν και σε πολύ καλό σημείο. Πάνω στα τείχη της Λευκωσίας, απέναντι από το γήπεδο του Ολυμπιακού, με θέα πανύψηλα δέντρα που κρύβουν τις εκείθεν της τάφρου πολυκατοικίες και στην πίσω

μεριά του με θέα ένα διατηρητέο αρχοντικό στο πλάι μιας αυλής με τεράστια, παμπάλαια δέντρα.

Αγαπούσα πιο πολύ τη θέση και τη θέα αυτού του σπιτιού από τα μεγάλα του παράθυρα, αλλά ο γαμπρός μου δήλωσε ότι δεν επρόκειτο να πάει να καθίσει εκεί κι έτσι το σπίτι πουλήθηκε. Καλύτερα. Γλιτώσαμε τη φασαρία της συντήρησης και πήραμε ένα διαμέρισμα κατ' ευθείαν κατοικήσιμο.

- Ποιο ήταν το συναίσθημα ή τα συναισθήματα, που σχετίζονται με αυτή την εμπειρία;
- Ε, καταλαβαίνεις ότι ήταν μια μεγάλη νίκη. Πολλές φορές έχω σκεφτεί ότι θα μπορούσα να είχα γίνει ένα παιδί φοβισμένο, κακό, ζηλιάρικο, κομπλεξικό. Μάλιστα, το θέτω σαν απορία στον εαυτό μου. «Πώς ένα παιδί κακοποιημένο, παραμελημένο, σχεδόν εγκαταλειμμένο ή έστω αφημένο στις δικές του δυνάμεις, πώς δεν έγινε όλα αυτά;»

Πολύ νωρίς αποφάσισα ότι δε θα γινόμουν κακιά. Είχα ακούσει κάποιον σε μια ραδιοφωνική εκπομπή να λέει πόσο δύσκολο είναι να είσαι κακός, γιατί είσαι εσύ που βασανίζεσαι, ή ψεύτης, γιατί πρέπει να σκέφτεσαι διαρκώς τι ψέμα να πεις, για να καλύψεις το πρώτο και μετά άλλο, για να καλύψεις το δεύτερο και πάει λέγοντας, αλλά κάποια στιγμή τα μπερδεύεις και προδίδεις.

Είχα πει επίσης στον εαυτό μου ότι εγώ δε θα γινόμουν σαν τα αδέρφια μου. Και σ' αυτό με βοήθησε το ότι ήμουν η μικρότερη. Έβλεπα πράγματα σ' αυτούς, που δε μου άρεσαν κι έλεγα ότι εγώ δε θα τα κάνω και πράγματι τα απόφυγα. Έμαθα πολλά από τα αρνητικά των αδελφιών μου.

- Μπορείς να διακρίνεις ότι αυτά τα συναισθήματα είναι τα ίδια, όταν ήσουν δώδεκα χρονών και όταν ήσουν έξι-εφτά;
- Τα ίδια; Όχι βέβαια!..
- Ή αντίθετα.
- Ναι... το ότι με έστελναν στον μπακάλη – και μάλιστα πολλές φορές για να φέρω αυγά και λουκάνικα για την αδελφή μου – μες στη νύχτα... όχι, όχι! Νομίζω ότι, παρά τους αρχικούς μου φόβους... το κυρίαρχο συναίσθημα εδώ είναι της νίκης που κατάφερα να ελέγξω αυτούς τους φόβους. Ενώ, όταν μου παίρναν το φαγητό... δεν υπήρχε τίποτα που μπορούσα να κάνω.
- Με τη σημερινή σοφία που έχεις, τι θα έλεγες στον εαυτό σου στην ηλικία των έξι χρονών, που θα άλλαζε πολύ την πορεία των πραγμάτων;
- (Ενοχλούμαι, νιώθω δυσφορία. Πόσες φορές η ίδια ερώτηση και πώς να την απαντήσεις; Σε τι θα μπορούσε να χρησιμεύσει η σημερινή σοφία; Τότε... το παιδί εκείνο... νιώθω πίκρα και πόνο

για την ασπλαχνιά της γιαγιάς μου. Πώς μπόρεσε αλήθεια να φερθεί έτσι σ' ένα παιδί και γιατί το έκανε;) Αχ, αυτή η ερώτηση πάλι! Πώς μπορώ να αλλάξω τα πράγματα τώρα; Τι θα μπορούσα να πω; Ίσως ότι, όταν έβλεπε την αδελφή να τρώει τα αυγά και τα λουκάνικα, τις τηγανιτές πατάτες ή ό,τι άλλο είχε τραβήξει η όρεξή της, ίσως θα μπορούσε να ζητήσει... έστω μια βουκιά για τη λιμπισιά. Αλλά... ποιος ξέρει πόσες φορές είχε γίνει αυτό και είχε συναντήσει την άρνηση «όχι, αυτό είναι της αδελφής σου!» Δεν το θυμάμαι βέβαια ρητά, αλλά αμυδρά υπάρχει κάπου στη συνείδησή μου⁷.

Τώρα βέβαια... (σαν να ανοίγει λίγο το μάτι μου) σκέφτομαι... ότι θα μπορούσα ίσως... να το είχα πει του πατέρα μου... αλλά εκείνες, όταν με έδερναν... με απειλούσαν κιόλας ότι θα το πουν στον πατέρα μου. Ο πατέρας... ήταν στο σπίτι κάτι σαν ημίθεος. Έπρεπε όλοι να τον σέβονται και να φροντίζουν να περνά καλά. Να τον εξυπηρετούν, όχι να τον στενοχωρούν. Άρα, πώς θα μπορούσα εγώ να παραβώ αυτό τον κανόνα!⁸

- Τι σημαίνει για σένα η λέξη guide;
- Οδηγός, ξεναγός, καθοδηγητής.
- Τι συμβαίνει σήμερα στη ζωή σου, που να έχει σχέση με αυτή τη λέξη;

⁷ Για πολλά χρόνια, είχα την τάση, όταν τα παιδιά μου έτρωγαν κάτι να απλώνω το χέρι και να παίρνω μια πιρουινιά. Αυτό ενοχλούσε τη μεγάλη μου κόρη που μου έκαμνε πάντα την παρατήρηση «γιατί μου παίρνεις το φαγητό;» κι εγώ απαντούσα πάντα με πλήρη φυσικότητα «δε σου το παίρνω! Πήρα μια βουκιά.» Το έκαμνα αυθόρμητα, χωρίς να το σκεφτώ, αλλά και όταν προσπαθούσα να αναχαιτίσω τον εαυτό μου από αυτή τη συνήθεια, για να μην της προκαλώ ενόχληση, και πάλι δεν άντεχα και άπλωνα το χέρι μ' ένα χαμόγελο μικρού παιδιού που το 'χουν πιάσει την ώρα της αταξίας και ζητά την επιείκεια. Αν με ρωτούσες τότε «γιατί το κάνεις», θα απαντούσα «έτσι, γιατί λιμπίστηκα και ήθελα να πάρω μια βουκιά» ή «ήθελα να το δοκιμάσω, να δω τι γεύση έχει». Καμιά σύνδεση με το γεγονός. Κάποια νύχτα όμως, μετά που είδαμε μια ταινία στην Κινηματογραφική Λέσχη η κόρη μου, μια φίλη κι εγώ, πήγαμε σ' ένα καφέ, να συζητήσουμε για την ταινία, που ήταν πολύ δυνατή. Κουβέντα την κουβέντα, αναφέρθηκα στο γεγονός της διπλής συμπεριφοράς της γιαγιάς μου απέναντι στην αδελφή μου κι εμένα και πώς καθόμουν και την έβλεπα να τρώει κι ούτε ποτέ σκέφτηκε είτε η μια είτε η άλλη να μου δώσουν μια βουκιά. «Α!!!», άνοιξε μάτια και στόμα διάπλατα η κόρη μου. «Γι' αυτό, μάμα, κάμνεις έτσι με μας και μας παίρνεις το φαγητό;» Ξαφνιάστηκα. Ποτέ δεν το είχα σκεφτεί κα ποτέ δεν το είχα συνδέσει. Παρ' όλα αυτά χρειάστηκα χρόνια ακόμα για να κόψω τη συνήθεια. Με άλλα λόγια, για να πολεμήσω και να εξαλείψω τα παλιά κατάλοιπα...

⁸ Τώρα όμως, αφού έχω δει τη διαφορά στη στάση και συμπεριφορά της Σύλβιας μετά το MemGram[®], και έχουμε μιλήσει λίγο, σκέφτομαι ότι θα μπορούσα να ενεργήσω νοητικά ως μεγάλη πια, με την εμπειρία και τη γνώση ζωής που έχω αποκτήσει τώρα και να επανορθώσω όσα δεν μπορούσα τότε, με την αφοβία και την τόλμη του ενήλικα, που αναλαμβάνει την ευθύνη αυτού του παιδιού που δε θα πάψει να υπάρχει μέσα μου. Σ' αυτό με βοήθησε πάρα πολύ η Λουίζ Χέη με το βιβλίο της «Η δύναμη είναι μέσα σου», για το οποίο θα μιλήσω παρακάτω εκτενέστερα.

- Σήμερα... (σχεδόν ενθουσιάζομαι) πάντα! Θέλω να τραβώ μπροστά. Συνήθως πηγαίνω μπροστά και γυρίζω να δω αν οι άλλοι ακολουθούν. Είμαι κριός στο ζώδιο και πάντα το απέδιδα σ' αυτό. Όπως και τη μοναξιά μου. Νόμιζα ότι έχω τη μοναξιά του μπροστάρη. Έχω την τάση να οδηγώ και να καθοδηγώ τους άλλους. Θέλω να οδηγώ τα παιδιά και τα εγγόνια μου και στην αρχή που τα παιδιά μου με συμβουλευόνταν, μου άρεσε πολύ. Μου έδινε χαρά και ικανοποίηση. Γι' αυτό άλλωστε, διάλεξα αυτό το επάγγελμα. Καθηγήτρια.

Και δόξα τω Θεώ, νομίζω ότι υπήρξα επιτυχημένη. Τα πήγαινα μια χαρά με τα παιδιά... δεν είχα προβλήματα πειθαρχίας ή μη σεβασμού, είχα την αποδοχή και την αναγνώριση παιδιών, γονιών, συναδέλφων και ανωτέρων μου. Ακόμη και στην Τεχνική Σχολή, νεαρή καθηγήτρια τότε μόλις είχα διοριστεί και τα πήγα μια χαρά. Με μερικούς και μερικές παλιούς μαθητές και μαθήτριές μου υπήρξαμε φίλοι και με κάποιους απ' αυτούς είμαστε ακόμη.

(Αυτές τις μέρες έβροσκε αδέσποτο ανάμεσα στα χαρτιά μου, πάνω στο γραφείο μου, ένα παλιό γράμμα μιας μαθήτριάς μου, που για πολλές μέρες δεν έλεγα να το φυλάξω, ώσπου το διάβασα, με σκοπό να το βάλω επιτέλους στην μπάντα. Φαίνεται πως επέμενε γιατί είχε ρόλο να παίξει, είχε κάτι να πει. Αντιγράφω λοιπόν για του λόγου το αληθές.

11/6/85, Τρίτη

Αγαπημένη μου κα Αννούλα,

Δεν μπορείτε να φανταστείτε πόσο σας πεθύμησα. Σ' αυτό το χρόνο που πέρασε, η απουσία σας μου ήταν φοβερά έντονη. Αμέτρητες φορές ευχήθηκα να σας είχα κοντά μου, να με συμβουλέψετε ή να με βοηθήσετε. Δυστυχώς όμως δεν μπορούσα ούτε να σας μιλήσω. Ελπίζω σύντομα να μπορέσω να σας δω. Έχω τόσα να σας πω! Φέτος, πολλές φορές, καθώς συζητούσαμε στην τάξη, καθηγητές μας είπαν επανειλημμένα ότι υπάρχει απόσταση μεταξύ καθηγητών – μαθητών αναπόφευκτα. Και τότε, όλα τα παιδιά, θέλαμε να φέρουμε το όνομά σας σαν παράδειγμα, για να τους αποδείξουμε το αντίθετο. Τι θα καταλάβαιναν όμως εκείνοι; Έτσι, αφήναμε για τον εαυτό μας τις σκέψεις μας, νιώθοντας περηφάνια και βαθιά ικανοποίηση, που είχαμε την τύχη να σας γνωρίσουμε τόσο καλά!

Φέτος τα πήγα το ίδιο καλά, όπως και πέρσι με τα μαθήματά μου και έγραφα και στις εξετάσεις Νέα Ελληνικά. Αύριο γράφουμε Μαθηματικά. Μόνο που νομίζω ότι οι εκθέσεις μου χειροτέρεψαν κάπως. Μάλλον ο φιλόλογός μου το νομίζει, μια και γενικά με βαθμολόγησε γύρω στα 17,5. Δεν πειράζει. Ίσως να έχει δίκαιο,

γιατί πέρσι έγραφα με πιο πολύ όρεξη, για να ευχαριστήσω εσάς. Πόσο θέλω να ζαναγίνω μαθήτριά σας!

Του χρόνου θα πάω Ακρόπολη Α΄, μια που και ο μπαμπάς μου είναι διορισμένος εκεί. Σας παρακαλώ, αν είναι δυνατό, ελάτε εκεί. Ξέρω ότι δεν εξαρτάται από σας, αλλά αν έχετε κάποια εκλογή... Μαζί μου θα είναι και η Κική (με την οποία είμαστε πάντα αχώριστες), ο Στέφανος, ο Χάρης, ο Άκης και άλλοι, που θα πάμε πρακτικό. Επίσης στην Ακρόπολη, αλλά σε άλλους κλάδους, θα είναι η Γιωργούλλα, η Έλενα, η Μαρίλια, η Δήμητρα, ο Αντρέας, ο Κώστας κ.α. Πολύ λίγοι θα μείνουν Δασούπολη. Δυστυχώς θα μείνει και η Χαρούλα (φέτος είμαστε διπλανές).

Όλοι σας πεθύμησαν πολύ. Τώρα κατάλαβαν την αξία σας! Πόσο σας αγαπάμε! Κι όσο σκέφτομαι πως πέρσι νομίζατε πως δε σας συμπαθούσαμε. Πώς ήταν ποτέ δυνατό.

Ελπίζω να είσατε καλά. Χαιρετίσματα στις κορούλες σας.

Θα είμαι ευτυχισμένη αν μου γράψετε τα νέα σας.

Με όλη μου την αγάπη

Ειρήνη.

Η Ειρήνη και η Χαρούλα με τιμούν με τη φιλία τους (θα ήταν υπερβολή να πω και με την αφοσίωσή τους; Οπωσδήποτε πάντως με την εκτίμησή τους) μέχρι τώρα και είναι για μένα φίλες αγαπημένες και εκλεκτές. Ο σύνδεσμος με την καθεμιά είναι βαθύς και διαφορετικός. Αλλά δεν είναι οι μόνες φίλες από τον καιρό του σχολείου (εννοώ που δίδασκα). Και πολλές άλλες και αρκετοί άλλοι υπήρξαν και μερικοί και μερικές είναι ακόμη φίλοι αγαπημένοι, όπως και όσοι για όποιους λόγους απομακρύνθηκαν κατά το διάβα της ζωής.)

Ξέρεις, Βερόνικα, ευτύχησα στην επιλογή του επαγγέλματός μου, όπως και στις σπουδές μου. Είχα πολύ καλούς πανεπιστημιακούς δασκάλους και αυτό μου δίνει μεγάλη ικανοποίηση. Τους ευγνωμονώ και τους σκέφτομαι με συγκίνηση. Δεν υπάρχει για μένα πιο ωραία τροφή από αυτήν! Και χαίρομαι, σχεδόν νιώθω την ίδια συγκίνηση, που μπόρεσα κι εγώ να δώσω ένα κομματάκι απ' αυτήν σε όσα παιδιά διψούσαν να την πάρουν. Ευγνωμονώ το Θεό, που με αξίωσε να μη χρειάζεται να μετανιώσω στρεφόμενη και κοιτάζοντας πίσω το παρελθόν μου στον τομέα αυτόν.

(Παύση για να διαχειριστώ τη συγκίνηση, και ευτυχώς η Βερόνικα τη σέβεται και περιμένει. Για μια στιγμή ταλαντεύομαι, «να πω εκείνο που μού 'ρχεται αυτή τη στιγμή ή να το αφήσω να περάσει;» Η σεβαστική όμως σιωπή της Βερόνικας, μου δίνει το περιθώριο.)

Σ' ευχαριστώ, Βερόνικα, που μου διαθέτεις το χρόνο σου και μου αφήνεις το περιθώριο να πω κάποια πράγματα, που θα μπορούσα και να τα παραλείψω, αλλά είναι πολύ βοηθητικό για μένα να τα βγάλω έξω.

Αυτή τη στιγμή, μου ήρθε στο μυαλό⁹ το τι έγινε όταν παρουσιάστηκα στην Επιτροπή Εκπαιδευτικής Υπηρεσίας ως υποψήφια βοηθός διευθύντρια. Όταν ήρθε η σειρά μου, μπήκα στο χώρο συνεδριάσεων της Επιτροπής. Ήταν μια μακρόστενη αίθουσα, μ' ένα μακρύ οβάλ τραπέζι κατά μήκος της, όπου καθόντουσαν τα μέλη της Επιτροπής.

Στην κορυφή του τραπεζιού ο Πρόεδρος, γυρισμένος κατά τα τρία τέταρτα στο πλάι, σχεδόν ξαπλωμένος, με το ύφος ανθρώπου που είχε δει και ακούσει αρκετά. Κάθισα απέναντί του, με την πλάτη στην πόρτα και χαιρέτησα. Κάποιοι ανταποκρίθηκαν αμυδρά, οι πιο πολλοί δε σήκωσαν κεφάλι.

Στράφηκε ο Πρόεδρος προς εμένα και έτεινε το δάχτυλο σαν να έδειχνε κάτι. «Ο ιδανικός καθηγητής», μου είπε. «Τι εννοείτε», του αντέτεινα. «Ποιος είναι; Ή πώς πρέπει να είναι.» Μου ήρθε να του πω ότι χρόνια τώρα πάσχιζα να δώσω στα παιδιά να καταλάβουν ότι πρόταση χωρίς ρήμα δε γίνεται. Πώς τώρα αυτός ερχόταν να απαιτεί να καταλάβω τι ήθελε να πει.

«Ποιος είναι», μου απαντά κοφτά. Ταπεινά και συνεσταλμένα απαντώ «εγώ δεν πιστεύω ότι υπάρχει τέτοιο πράγμα. Όλοι έχουμε τις ελλείψεις μας, όλοι έχουμε τις αδυναμίες μας, όλοι έχουμε τα κενά μας. Σημασία έχει τι κάνει ο καθένας, για να τα αναπληρώσει.» «Καλά, τότε, πώς θα έπρεπε να είναι...» «Και πάλι το ιδανικός...»

«Εντάξει, εντάξει, αποτελεσματικός», πετιέται ο Αντιπρόεδρος. «Εντάξει τότε... εγώ πιστεύω ότι πρώτο πρέπει να αγαπά τη δουλειά του και δεύτερο τα παιδιά» και αναπτύσσω τις απόψεις μου για το πόσο σημαντικό είναι να αγαπά κανείς τη δουλειά του, να νιώθει ευτυχισμένος όταν ξεκινά το πρωί από το σπίτι του, για να πάει σ' αυτήν, και φτάνω μέχρι του σημείου να πω πώς δε θέλησα να επηρεάσω τις κόρες μου στην επιλογή της σπουδής και του επαγγέλματός τους, παρά μόνο τις καθοδήγησα να επιλέξουν οι ίδιες με βάση αυτή τη φιλοσοφία μου. Ύστερα εξήγησα πόσο σημαντικό είναι να αγαπά ο δάσκαλος τα παιδιά, γιατί αυτά είναι το αντικείμενο της δουλειάς του.

⁹Και μόνο τώρα που γράφω αντιλαμβάνομαι τη σύνδεση...

Ο Πρόεδρος χωρίς σχόλια πέρασε στις άλλες ερωτήσεις, τις οποίες απάντησα διεξοδικά και κατά την άποψή μου πολύ ικανοποιητικά, και το κρίνω αυτό όχι μόνο υποκειμενικά, αλλά και γιατί κάποια στιγμή είδα όλα τα πρόσωπα να σηκώνονται από τα χαρτιά τους και όλα τα μάτια να στρέφονται και να με κοιτάζουν τολμώ να πω με ένα ευχάριστο ξάφνιασμα.

Μου έκαναν μάλιστα και κάποια μέλη ερωτήσεις και φτάσαμε στην τελευταία, που πιστεύω ότι ήταν και η πιο δύσκολη, με την έννοια ότι δεν μπορεί να λυθεί πρακτικά, όπως και δεν έχει γίνει τόσα χρόνια. «Ας υποθέσουμε, κυρία Τενέζη, ότι γίνεστε βοηθός διευθύντρια και ο διευθυντής σας σάς αναθέτει να οργανώσετε την επίσκεψη των γονιών που γίνεται στο τέλος κάθε τριμήνου, για να ενημερωθούν οι γονείς για τα παιδιά τους. Τι θα κάνατε, ώστε όσο γίνεται περισσότεροι γονείς να πληροφορηθούν για όσο το δυνατό περισσότερα μαθήματα και μάλιστα να προλάβουν να μάθουν για όσα παιδιά έχουν, δύο ή τρία...»

Εξήγησα πόσο δύσκολο είναι αυτό και πώς συνήθως πολλοί γονείς δεν προλαβαίνουν, γιατί πάντα υπάρχουν μεγάλες ουρές, ιδιαίτερα σε όσους μπαίνουν στον κόπο να εξηγούν σφαιρικά και να δίνουν μια πλήρη εικόνα του παιδιού στο γονιό και δεν περιορίζονται στο είναι καλός ή μέτριος ή άταχτος κ.λπ. και πέρασα στην άποψή μου για το τι θα βοηθούσε.

Η αλήθεια είναι ότι η άποψή μου δε διέφερε και πολύ από την πρακτική που εφαρμόζεται ήδη, αλλά έπρεπε να δοκιμαστεί και στην πράξη. Ομολόγησα ότι δεν το είχα σκεφτεί το ζήτημα, οπότε ο Πρόεδρος μου είπε «να το σκεφτείτε, κ. Τενέζη, να το σκεφτείτε.»

Έφυγα, προσωπικά ικανοποιημένη από το πώς είχα απαντήσει, για να μην πω ανάλαφρη και χαρούμενη, για να συναντήσω το θαυμασμό και τον ενθουσιασμό των συναδέλφων, όταν, επιστρέφοντας στο σχολείο, με ρώτησαν και τους είπα τι ερωτήσεις μού έγιναν και πώς είχα απαντήσει. Ήταν όλοι υπερβέβαιοι ότι ήδη ήμουν βοηθός. Εγώ ήμουν απλώς ικανοποιημένη.

Παρ' όλα αυτά, όταν βγήκαν τα αποτελέσματα προς απορία όλων δεν ήμουν στους επιτυχόντες. Γιατί; Μου το εξήγησε ένα μέλος της Επιτροπής, φιλόλογος επιθεωρητής, που έτυχε την επομένη να κάθεται στο διπλανό τραπέζακι στην καφετηρία του πάρκου της Ακρόπολης, όπου είχα πάει με δυο συναδέλφισσες Μαθηματικούς και σχολιάζαμε τα καπρίτσια της Επιτροπής, χωρίς να ξέρω εγώ ότι πίσω στην πλάτη μου ήταν αυτός με τη γυναίκα του. Οπότε σε μια στιγμή σηκώνεται η μια να φύγει και παραμερίζω το κάθισμά

μου, για να περάσει και τότε τον βλέπω. Εγώ βέβαια δεν τον αναγνώρισα, αφού δεν τον ήξερα. Εκείνος όμως έπιασε κουβέντα μαζί μας, λέγοντάς μου «είστε η κυρία Τενέζη, έτσι δεν είναι;» «Ναι, πού με ξέρετε;», μας συστήθηκε, μας σύστησε και τη γυναίκα του και τα δυο τραπεζάκια έσμιξαν και η κουβέντα έφτασε στο επίμαχο σημείο. Η απάντησή μου, λέει, δεν ικανοποίησε την Επιτροπή, γιατί δεν έδωσα μετρήσιμα κριτήρια. Τι θα πει «ο καθηγητής να αγαπά τα παιδιά»; Δηλαδή να είναι καλός μαζί τους, για να τον κάνουν ό,τι θέλουν και ποιος είναι ο καλός καθηγητής για τα παιδιά, αυτός που βάζει μεγάλους βαθμούς.

Οποία παρεξήγησις, Θεέ μου! Πάντα με θεωρούσαν αυστηρή καθηγήτρια, γιατί ποτέ δεν επέτρεπα παρεκκλίσεις από τη μαθησιακή διαδικασία, ακόμα και όταν δεχόμουν απορίες παντός είδους ή όταν αποφασίζαμε ότι θα κάμναμε «ελεύθερο μάθημα», δηλαδή θέμα που θα διάλεγαν τα παιδιά και θα το συζητούσαμε ή όταν βγαίναμε στην αυλή του σχολείου, για να κάνουμε υπαίθριο μάθημα, με τις πρώτες ανοιξιάτικες καλοκαιρίες.

Όσο για τους βαθμούς, όσοι με θεωρούσαν συγκρατημένη, μετά από τη συζήτηση και τις εξηγήσεις που έδινα και στα παιδιά και στους γονείς, έφταναν να παραδεχτούν ότι ήμουν απλώς δίκαιη.

Τέλος πάντων έρχεται η επόμενη χρονιά και αποφασίζω να μην υποχωρήσω και να ξαναδοκιμάσω. Αν μη τι άλλο, να λύσω τις απορίες μου. Πώς γίνεται τόσοι και τόσοι ανάξιοι να χρήζονται βοηθί κι εγώ να μένω απ' έξω!

Είμαι η τελευταία, όχι μόνο της ομάδας μου (ήμασταν ανά πέντε), αλλά και όλης εκείνης της ημέρας.

Βλέπω συναδέλφους να βγαίνουν κλαίγοντας οι γυναίκες, αγανακτισμένοι και επιθετικοί οι άντρες. Πολλοί νιώθουν εξαιρετικά προσβεβλημένοι και πράγματι κάποιους τους έχουν προσβάλει απρόσμενα κι ανοίκεια. Παραξενεύομαι και περιμένω.

Μπαίνω όταν έρχεται η σειρά μου, αλλά ενώ η Επιτροπή φαίνεται κουρασμένη, δε μου δίνει καμιά αίσθηση αρνητισμού. Μου κάνουν τις ερωτήσεις, απαντώ με το ίδιο ύφος και την ίδια εντιμότητα και φτάνουμε στο τέλος. Η ώρα έχει πάει μία παρά δέκα.

Σηκώνεται ο Πρόεδρος, σηκώνεται ο Αντιπρόεδρος, σηκώνομαι κι εγώ. Ο Πρόεδρος κοντοστέκεται. «Κυρία Τενέζη, θα σας κάνω μια τελευταία ερώτηση και θέλω να μου απαντήσετε τηλεγραφικά.» «Μάλιστα.» «Ποιος είναι ο ιδανικός καθηγητής.» «Θα σας απαντήσω με τον ίδιο τρόπο.» Πετιέται ο Αντιπρόεδρος, «καλά, καλά, ο αποτελεσματικός καθηγητής.» «Και πάλι θα σας απαντήσω με τον ίδιο τρόπο: αυτός που αγαπά τα παιδιά, που

αγαπά τη δουλειά του. Από κει και πέρα... που μπαίνει έγκαιρα στην τάξη του, αξιοποιεί όλο το διδακτικό χρόνο, που εφαρμόζει διάφορες διδακτικές μεθόδους, που προσεγγίζει ατομικά το κάθε παιδί, που...» «Εντάξει, εντάξει, αφού τα ξέρετε όλα αυτά, γιατί επιμένετε στα δύο πρώτα;» «Γιατί αυτά είναι η βάση και η προϋπόθεση και από αυτά εκπηγάζουν όλα.» «Δηλαδή, δρόμος μοναχικός.» «Ένας καθηγητής που αγαπά τη δουλειά του, που αγαπά τα παιδιά και θέλει να τους δώσει το καλύτερο, γιατί να αρνηθεί τη συνεργασία;» «Εντάξει, κυρία Τενέζη, πηγαίνατε!»

Τη δεύτερη χρονιά, αφότου είχα γίνει βοηθός, μας κάλεσαν στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο για ολόχρονα επιμορφωτικά μαθήματα. Στην αίθουσα διδασκαλίας το μόνο «διακοσμητικό που είχε στους τοίχους ήταν μια επιγραφή που έλεγε, «Το παιδί δε μαθαίνει από δάσκαλο που δεν αγαπά.» «Που δεν αγαπά ο δάσκαλος; Ή που δεν αγαπά το παιδί το δάσκαλό του», διερωτήθηκα.

Αν κάνεις συντακτική ανάλυση, δεν τίθεται θέμα. είναι καθαρό. Αλλά, πώς το παιδί θα αγαπήσει το δάσκαλό του, αν εκείνος δεν το αγαπά; Μου ήρθε να πάρω την επιγραφή και να πάω να την τρίψω στη μούρη του Προέδρου.

Αλλά, πού είχαμε μείνει; Ξεμάκρυνα πάλι.

- Λέγαμε για το guide...
 - Α, ναι. Κι από κει έφτασα μέχρις εδώ.
 - Αντιλαμβάνεσαι ότι αυτά τα συναισθήματα είναι τα ίδια, όταν ήσουν δώδεκα και όταν ήσουν τεσσάρων χρονών;
 - Μμμ... ναι. Πρέπει πρώτα να ξεκαθαρίσω ποια είναι τα συναισθήματα...
 - Στα τέσσερά μου – κάπου εκεί – με πήραν απ' τη μάνα μου. Η μάνα, η τροφός. Χωρίς αυτήν κινδύνευα να πεθάνω. Έπρεπε επομένως να απαγκιστρωθώ απ' αυτήν. Άμα είσαι αρπαγμένος από κάποιον ή κάτι (μου 'ρχεται στο μυαλό το στήθος της μητέρας, κάτασπρο και λιμπιστικό) έρχονται και σου το αποκόβουν με την πάλα. Έτσι, χρραατσ! (και κάμνω την κάθετη και απότομη χειρονομία του κατεβάσματος της σπάθας). Αν όμως κρατηθώ σε απόσταση, θα αποφύγω αυτό το αίσθημα της εγκατάλειψης.
- Στα δώδεκά μου – ή εκεί γύρω – έρχεται η γιαγιά και μου παίρνει το φαγητό από μπροστά μου. Εγώ όμως έχω ήδη αποφασίσει μέσα μου ότι θα σπουδάσω, θα γίνω καθηγήτρια. Θα τροφοδοτώ τα παιδιά. Έχω συνδέσει την τροφή-τροφό με τον οδηγό. Τροφός-οδηγός.

Έχω ήδη αποφασίσει ότι δε θα γίνω ένα ζηλιάρικο, κακό, μίζερο πλάσμα. Αντίθετα, θα καθοδηγώ και τους άλλους. Άρα, κάθε άλλο παρά ίδια είναι. Το ένα είναι της αδυναμίας, της ανημποριάς, της

εγκατάλειψης, του... «χάνομαι, πεθαίνω χωρίς τη μάνα», το άλλο είναι «θα πάω μπροστά, ό,τι κι αν συμβαίνει και... θα οδηγώ και τους άλλους!»

- Ποια είναι η «παγίδα» που πρέπει να αποφύγεις, ώστε να διατηρείς τον έλεγχο στη ζωή σου;
- Αχ, να το πάλι το ερώτημα. Και πάλι η δυσκολία... η παγίδα... η παγίδα που πρέπει να αποφεύγω. Να είμαι η μάνα – τροφός - καθοδηγητής, για τα παιδιά μου παραδείγματος χάριν, αλλά να μη θέλω να αρπάξω τίποτα από εκείνα. Ξέρεις, όταν πήγαινα σχολείο για κάποια χρόνια, περνούσα το πρωί από το σπίτι μιας φίλης και συμμαθήτριάς μου, που γειτόνευε με το δικό μας. Για την ακρίβεια, η αυλή μας τελείωνε στον τούβλινο τοίχο εκείνου του σπιτιού. Περνούσα από την αυλή του διπλανού σπιτιού και βρισκόμουν στο δικό της σπίτι.

Φαίνεται πως πήγαινα λίγο νωρίς, γιατί κάποτε την περίμενα να πάρει το πρωινό της. Μια παχιά φέτα άσπρο ψωμί, ενώ εμάς ήταν μαύρο και το ζύμωνε η γιαγιά μια φορά την εβδομάδα, γι' αυτό και ήταν σκληρό. Της Φωτεινής, έτσι έλεγαν τη φίλη μου, ήταν μαλακό και αφράτο σαν βαμβάκι. Κι επάνω μια παχιά στρώση καλό βούτυρο κι από πάνω ένα διάφανο λιμπιστικό μέλι. Μια κούπα γάλα... και συχνά έκαμνε νάζια να φάει το ψωμί και να πει το γάλα.

Τα λιμπιζόμουνα. Αλλά δε ζήλεψα ποτέ. Ή δεν ξέρω... μπορεί και να ζήλεψα, αλλά δε θέλησα ποτέ να πάρω εκείνη τη φέτα το ψωμί. Μμμ... φαίνεται πως ή δε θυμάμαι καλά ή έχω θάψει πολύ βαθιά όλα τα σχετικά. Γιατί, καθώς μιλώ, μου έρχεται στο νου κάτι που συνέβηκε στην Αλβανία.

Είχαμε πάει με μια φίλη σκηνοθέτιδα, Κύπρια που ζει στην Αθήνα, η οποία ήθελε να γυρίσει μια ταινία για την κατάσταση των Ελλήνων εκεί. Ήταν μετά την πτώση του Εμβέρ Χότζα και μόλις είχαν ανοίξει τα σύνορα με την Ελλάδα. Φιλοξενούμασταν στο σπίτι μιας δασκάλας, που ήταν, αν θυμάμαι καλά, αντιπρόεδρος στην οργάνωση «Τζαβέλαινες».

Αυτή λοιπόν η γυναίκα μού έλεγε τι εντύπωση της έκανε η αγορά της Αθήνας, όταν πρωτοβρέθηκε εκεί και περπατούσε βλέποντας κάθε λογής αγαθά να ξεχειλίζουν πάνω στους πάγκους. Χόρτα, λαχανικά, φρούτα, ψάρια, κρέατα... «Περπατούσα ανάμεσα στους πάγκους», μου είπε χαρακτηριστικά, «και είχα δεμένα τα χέρια μου πίσω. Να έτσι (και μου έδειξε πώς κρατούσε σφιχτά τα χέρια δεμένα πίσω στην πλάτη.

Σηκώνομαι κι εγώ και κάνω αναπαράσταση στη Βερόνικα), για να μη νομίσουν ότι ήθελα να απλώσω το χέρι να αρπάξω κανένα φρούτο, κανένα λαχανικό! (Γελώ κάπως και λέω της Βερόνικας)

Φαντάσου πόσο πολύ (και πόσο πολλά) αυτή η γυναίκα ήθελε πράγματι να πάρει από αυτά που έβλεπε, ώστε να νομίζει ότι οι άλλοι θα νόμιζαν και πώς είχε περάσει μόνη της χειροπέδες στα χέρια της. (Κάθομαι και καταλαγιάζω τα συναισθήματά μου). Όπως και να 'χει... είμαι ευγνώμων που δεν έγινα ένα πλάσμα ζηλιάρικο, κακό και μίζερο, που να έχω το μάτι μου στο έχει του άλλου...

- Ποιο είναι το ηθικό δίδαγμα, που βγαίνει από όλα αυτά;
- Ότι μπορώ να δίνω, χωρίς να χρειάζεται να αποσπάσω (=αρπάξω) την αγάπη τους... μπορώ να δίνω με αγάπη, με καλοσύνη, χωρίς να προσμένω ανταπόδοση¹⁰ ...
- Πώς η (εξάρτησή σου) παθολογική σου πεποίθηση υπονομεύει την προσπάθειά σου να πετύχεις τους στόχους σου.
- Η παθολογική μου πεποίθηση είναι ότι δε θέλω τους ανθρώπους κολλημένους πάνω μου. Επειδή φοβάμαι την εγκατάλειψη κι επομένως την αποκόλληση. Άμα είσαι αρπαγμένος από κάποιον, θα έρθουν να σου δώσουν τη σπαθιά. Φραπ!.. γκιγιοτίνα. Έτσι, κρατώ μίαν απόσταση, ακόμη και από τα παιδιά μου. Μετά όμως νιώθω εγκατάλειψη και παραπονιέμαι... μετά τρέχω κοντά τους, γιατί νομίζω ότι θα χαλάσει η σχέση, αν δεν είμαι κοντά τους...
- Πώς αυτές οι παθολογικές πεποιθήσεις (η εξάρτησή σου) συμβάλλουν στα συμπτώματά σου;
- Χμ... για παράδειγμα... στη σχέση μου με το Μ. το ότι είναι παντρεμένος, μου δίνει την ασφάλεια της απαραίτητης απόστασης. Αυτό επίσης μου δίνει τη δυνατότητα οδηγώ τη σχέση, να καθορίζω την απόσταση, ώστε να έχω την ικανοποίηση της παθολογικής μου πεποίθησης. (Τώρα που γράφω, βλέπω πόσο διαστρεμμένο είναι αυτό. Κάθε άλλο, παρά εγώ καθορίζω τη σχέση, κάθε άλλο παρά με ικανοποιεί η απόσταση και τα μεταξύ των συναντήσεών μας κενά. Αλλά αυτό μπορώ να το λέω και να το βλέπω τώρα, μετά το MemGram[®], ενώ ήταν αδύνατο να το δω τότε. Αντίθετα, έπαιζα το παιχνίδι κοντά – μακριά, που παίζω και με τις κόρες μου. Τώρα που έχω κάνει αυτή τη συνειδητοποίηση, μπορώ να δω πώς είχα πείσει τον εαυτό μου ότι εγώ είχα τον έλεγχο της σχέσης!)
- Βλέπεις πώς λειτουργεί αυτός ο φαύλος κύκλος;
- Ναι, αμέ! Εκεί που υπάρχει τροφή ή τροφός, υπάρχει ο κίνδυνος ότι θα μου τα πάρουν βίαια. (Ίσως γι' αυτό, προσθέτω τώρα που

¹⁰ Ο θειος μου, ο Δημήτρης, κάθε φορά που θα πάω να τον δω, λέει «ευχαριστώ που ήρτες τζιαι είδα σε»! Στην αρχή δεν το πρόσεχα. Όταν το πρόσεξα όμως, είπα «για δεξ! Όλοι λέμε – και αν το πούμε – ευχαριστώ που ήρθες και με είδες», γιατί θεωρούμε ότι εμείς είμαστε το κέντρο του κόσμου και οι άλλοι πρέπει να προστρέχουν σε μας...

γράφω, δε θέλω μια σχέση που να με τρέφει πραγματικά.) Νιώθω θλίψη γι' αυτή την έλλειψη. Η έλλειψη γεννά θλίψη, που είναι η επιθετικότητα που κατέπνιγα και δεν μπόρεσε να εκδηλωθεί. Με κάνει να τρέχω και να πέφτω πάνω στον άλλον, όπως έτρεχα και έπεφτα με τα μούτρα πάνω στη μάνα μου και... άνευ όρων. Τρύπωνα στον κόρφο της, όπως τρυπώνω τώρα στον κόρφο του Μ. Έτσι όμως χάνεται η απόσταση και αυτό με κάνει να νιώθω ότι αποκαθίσταται η σχέση.

Μετά έχω ανάγκη να βάλω πάλι την απόσταση, οπότε νιώθω εγκατάλειψη και τότε ξαναγυρίζω ψάχνοντας για τον κόρφο της μάνας... Τώρα όμως ξέρω ότι δε θα μου πάρουν το πιάτο από μπροστά μου. Γιατί μπορεί να μας κόβουν με τη γκιγιότινα, αλλά η σχέση δεν παύει να υπάρχει. Δεν είναι η απόσταση που έχει σημασία για τη σχέση ούτε πόσο «κολλητός» είσαι με τον άλλο.

Ο Μάριος δεν ξεκολλούσε από πάνω μου, καθόμασταν δίπλα δίπλα σε μια πολυθρόνα, μου κρατούσε το χέρι όπου πηγαίναμε. Όλη τη νύχτα είχε περασμένο το χέρι του στο λαιμό μου, όσο δεν του το απομάκρυνα εγώ. «Δεν κουράζεται, δε μουδιάζει;» του έλεγα. «Όχι, μου αρέσει!» απαντούσε.

Όσοι μας έβλεπαν πίστευαν ότι δεν έχει πιο αγαπημένο ζευγάρι από μας (Ρωμαίο και Ιουλιέτα, μας προσφώνούσαν), αλλά ποτέ δεν ήταν αρκετά κοντά μου. Ποτέ δεν είχαμε μια πραγματική και ουσιαστική επικοινωνία. Είχαμε προβλήματα και του ζητούσα να τα συζητήσουμε. Ξέφευγε σαν το χέλι. Ένιωθα με την επιμονή μου, σαν να ήταν πίθηκος και τον τραβούσα από την ουρά να τον καθίσω κάτω να κουβεντιάσουμε. Εκείνος φευγάτος πάντα.

Κάποια στιγμή το πράγμα έφτασε στο απροχώρητο. «Έχουμε πρόβλημα, του είπα, πρέπει να κουβεντιάσουμε.» «Δεν μπορώ τώρα, πρέπει να πάω κάπου.» «Τηλεφώνα πως θα πας αργότερα.» «Δε γίνεται, πρέπει να πάω.» «Πού είναι αυτό το κάπου που πρέπει να πας και δεν μπορεί να περιμένει;» «Πρέπει να πάω. Να πάω για μισή ώρα και να έρθω...» «Λυπούμαι, αλλά σε μισή ώρα πολλά μπορεί να μεσολαβήσουν και να μην μπορέσουμε να μιλήσουμε.» (Αυτό άλλωστε συνέβαινε συνέχεια.) «Να πάω για είκοσι λεπτά.» «Εντάξει. Αυτό σημαίνει ότι έχεις άλλες προτεραιότητες, δε με λογαριάζεις για γυναίκα σου, άρα κι εγώ δε σε λογαριάζω για άντρα μου.» «Τι θέλεις να πεις;» «Αυτό που κατάλαβες. Το πράγμα δεν πάει άλλο.» Έφυγε, χωρίς να πει λέξη. Στα είκοσι λεπτά ήρθε. «Να κουβεντιάσουμε...» Το κάναμε. Άνοστα και άχαρα. Για μένα το πράγμα είχε σπάσει. Δεν είχε νόημα πια. Αλλά ούτε και βγήκε τίποτα θετικό από την πλευρά του.

Χρόνια αργότερα, όταν πια είχαμε χωρίσει, καθώς ανηφόριζα προς τα βουνά, μια Κυριακή πρωί, μ' ένα υπέροχο κατευναστικό,

ανοιξιάτικο φως μες στο καταχείμωνο να κατηφορίζει από το Τρόδος και μες στη γαλήνη του πρωινού, μου ήρθε σαν έκλαμψη. «Τι ήταν αυτό που δεν μπορούσε να περιμένει μισή ή μια ώρα και έπρεπε να περιμένει μια οικογενειακή υπόθεση;»

Και τότε έλαμψε καθαρά η εξήγηση. «Μια γυναίκα! Μόνο μια γυναίκα δε γίνεται να τη στήσεις ή να της τηλεφωνήσεις μπρος στην ίδια σου τη γυναίκα για να της πεις ότι δε θα μπορέσεις να πας στο ραντεβού.» Και τότε ήρθαν στο νου μου και πολλά άλλα σημάδια που δεν είναι της ώρας να τα πω, γιατί θα μας πάρουν πολύ μακριά.

(Μένω για λίγο σιωπηλή και αναλογίζομαι το πώς μετά μου τη σύστησε, δε θα πω κάτω από ποιες συνθήκες, αλλά πάντα είχε – και έχει – την τάση να επιδεικνύεται για τις γυναίκες που κουβαλά και αυτή ήταν μια θαυμάσια ευκαιρία να της δείξει ότι είχε δίκιο για την επιλογή του, αλλά και σε μένα να πει έμμεσα ότι δεν ήταν καμιά ευκαταφρόνητη. Αυτά τότε που ήμουν μπερδεμένη και αυτά όταν άρχισα να ξεμπερδεύομαι χρόνια μετά.)

Οποία αθωότης!

Η Βερόνικα, για μια ακόμη φορά έχει το σωστό κριτήριο να περιμένει. Την ευγνωμονώ γι' αυτό. Έτσι έχω το χρόνο να χωνέψω λίγο τα συναισθήματά μου, που ξυπνούν. Πόση αθωότητα, Θεέ μου! Πολλές φορές λέω για κείνη την περίοδο της ζωής μου «τι χαντούδι¹¹ που ήμουν το καημένο!» και λυπάμαι εκείνο το πλάσμα εκείνης της περιόδου. Τώρα το κατανοώ και το αγαπώ. Κλείνω μέσα μου την παρένθεση του παρελθόντος και ξανάρχομαι στο παρόν.)

Όσο για το τι θα μπορούσα να είχα κάνει τότε στα τέσσερά μου, θα μπορούσα να είχα πάει σε μια γειτόνισσα και να ζητήσω να μπω στο σπίτι της. Αυτή ασφαλώς θα με είχε οδηγήσει ή θα είχε ειδοποιήσει τους δικούς μου. Και όταν μου έπαιρναν το πιάτο... θα μπορούσε ίσως να το είχα πει του πατέρα μου, που ενδιαφερόταν τόσο πολύ για την καλή διατροφή μας.

Προσέχω ότι για πρώτη φορά, αφότου έχω αρχίσει το MemGram[®], το μυαλό μου ξεκαρφώνεται από το «τι μπορούσα να πω ή τι μπορούσα να κάνω;» και προτείνει μια άλλη ίσως προοπτική. Με ξαφνιάζει. Γιατί ανακαλύπτω πόσο καρφωμένη ήμουν στο τι είχε συμβεί και πόσο είχα αποδεχτεί ότι τίποτα διαφορετικό δε θα μπορούσα να είχα κάνει. Αυτό το μικρό άνοιγμα του νου μου με

¹¹ Χαζούλι στα κυπριακά.

ξαφνιάζει. Σαν το αμάξι το κολλημένο στη λάσπη, που επιτέλους αρχίζει λίγο κάπως να ταρασσει. Μετά από δεκατρείς φορές που μου είχε γίνει η ίδια ερώτηση «τι θα έλεγες στον εαυτό σου στην ηλικία των ... χρονών...» και μου διέφευγε το σήμερα, «με τη σημερινή σοφία που έχεις...»

Κάτι αρχίζει να γίνεται! Κάτι αρχίζει να αλλάζει! Είναι θαυμάσιο! Είναι αποκαλυπτικό! Επιτέλους! Δεν ήξερα πού όδευε αυτή η διαδικασία. Δεν ήξερα τι θα έβγαινε και αν δεν ήταν μια ακόμη αναμόχλευση του παρελθόντος, ένα ανασκάλεμα, χωρίς αποτέλεσμα και χωρίς σκοπό.

Είμαι χαρούμενη. Φεύγω από το serenity house και θέλω να τριγυρίσω ανάλαφρη. Όχι προβληματισμένη, όπως άλλες φορές.

Τηλεφωνώ μιας φίλης. Το σπίτι της είναι εκεί κοντά και αρκετές φορές με είχε καλέσει να πάω, αλλά δεν ένιωθα να το κάνω μετά το MemGram[®]. Ήθελα ή να πάω να τρυπώσω στο σπίτι μου, στην απομόνωσή μου και στα σκοτεινά, για να σκεφτώ και να επεξεργαστώ όσα είχαν βγει από το βάθος του χρονοντούλαπου ή να αλητέψω περιδιαβάζοντας «άσκοπα», ώσπου να ξεκαθαρίσω τις σκέψεις και να αλέσω τα συναισθήματά μου.

Τώρα μπορώ να πάω και να φάω και να κουβεντιάσω. Τα συναισθήματα δεν είναι ένας βραχνάς.